

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СКЛАДАННЯ КОМПЛЕКСУ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ПОЧЕРКОВИХ ОБ'ЄКТІВ

Калянова О. Д.

Предметом обговорень статті є почерк суб'єктів, долучених до доказового процесу встановлення елементів юридичної події під час юридичних проваджень. Пропонуються підходи щодо підвищення креативного потенціалу спеціальних знань у сфері мовознавства шляхом комплексного застосування коректних сучасних методик ліній криміналістичного почеркознавства і графології; надані кореляційні характеристики почерку й особистісних рис суб'єкта в експертних криміналістичних методиках; визначені питання напрямків подальшого розвитку мовознавчої криміналістичної науки у форматі новітньої наукової парадигми.

Ключові слова: письмо, почеркові ознаки, графологічний комплекс ознак, психомоторні функції.

Предметом обсуждения является почерк субъектов, вовлеченных в доказательственный процесс в юридических производствах. Предлагаются подходы в части повышения креативного потенциала специальных знаний в сфере речеведения путем комплексного применения корректных современных методик линии криминалистического почерковедения и графологии; предложены также корреляционные характеристики почерка и личностных черт субъекта в экспертных криминалистических методиках; обозначены вопросы перспективного развития речеведения в рамках криминалистики на уровне современной научной парадигмы.

Ключевые слова: письмо, признаки почерка, графологический комплекс признаков, психомоторные функции.

The subject of discussion is writing articles entities attached to the evidence establishing the elements of the legal process in the event of legal proceedings. Approaches to improve the creative potential of specialized knowledge in the field of linguistics through the integrated application of modern techniques correct line forensic handwriting and graphology; provided correlation characteristics of handwriting and personality traits subject to expert forensic techniques; issues identified areas for further development of linguistic forensic science in the form of modern scientific paradigm.

Keywords: letter, signs of hand writing, graphology complex of signs, psychomotor functions.

Сучасний науковий потенціал і практична його реалізація позначається зміною поглядів щодо природи криміналістичних об'єктів, продукуючи комплексні експертні методики, зокрема, по лінії графічних форм мовознавства. Їх застосування в практику правоохоронних органів оптимізують зусилля щодо викриття та попередження злочинів, підвищує рівень достовірності доказового комплексу та об'єктивує доказову інформацію.

Під впливом новітніх спеціальних знань із групи нетрадиційних оновлюються та актуалізуються класичні, традиційні криміналістичні методики, до яких, без сумніву, слід віднести науково-організаційні рекомендації в частині експертних досліджень мовних об'єктів, зокрема їх писемних форм.

Розвиток наукової діяльності в цьому напрямі відбувається, на наш погляд, у невиправдано спрощеному форматі, а саме виділяється лише графологічна форма. Порівняльний аналіз наукових положень класичного почеркознавства у відповідних позиціях графології наразі відсутній, однак застосування такого наукового методу гарантує появу синтезованих знань у сфері мовознавчих експертиз з характеристиками високої надійності й зрозумілості в отриманні інформації щодо осіб, які викликають інтерес у правоохоронних органів. Тому комплексний аналіз почерку за матеріалами кримінальних проваджень необхідно розглядати як надійний інструмент з арсеналу криміналістичної техніки.

До питань розробки блоку нетрадиційних методів дослідження у своїх роботах звертались провідні вчені-юристи, серед них, зокрема, криміналісти: Т.В. Авер'янова, Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.Р. Белкін, Л.Г. Бідонов, М.Т. Ведерніков, В.І. Галаган, В.Г. Гончаренко, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, О.І. Клевцов, І.П. Козаченко, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, О. Красильников, В.С. Кузьмичов, В.К. Лисиченко, Л.Н. Лобойко, М.А. Погорецький, О.Р. Росинська, М.В. Салтевський, В.В. Седнев, С.М. Стахівський, І.В. Строков, П.В. Цимбал, Ю.В. Шепітько, М.Г. Щербаковський, В.В. Яровенко та ін.

Окремі проблемні аспекти означених питань позначені в роботах учених-юристів: В.М. Бикова, Ф.В. Глазиріна, Н.В. Скорика, Г.А. Пашиняна, І.В. Постіки та ін. Однак застосування нетрадиційних методів дослідження в роботах наведеного переліку вчених аналізувалось лише стосовно окремих видів злочинів і, головне, у звуженому сегменті природного потенціалу цих методів. Певні наукові дискусії та судження велись щодо термінів "енергія" та "інформація", однак сутність явищ і їх проявів не була визначена в методологічній площині.

З оглядом на сучасні криміналістичні засади, визначаючи поняття "слід", оперують категоріями енерго-інформаційного рівня [1, 61], тому виявляється необхідність дослідження означеного предмета саме в цьому аспекті. Уважаємо, що почерк слід розглядати не тільки як факт набуття навичок письма. Він являє собою багаторівневу і багатоаспектну слідову картину пам'яті, зокрема на підсвідомому рівні, і відповідає інформаційним реаліям. Зазначаємо, що традиційні криміналістичні методики дослідження письма розглядають почерк як систему механічних рухів і не торкаються питань причинно-наслідкових зв'язків в особливостях природних механізмів у графічному прояві [2, 4].

Для розкриття предмета обговорень слід звернутись окремо до кожної із методичних систем у дослідженні почерку, виділивши найбільш суттєві й коректні для складання синтезованих позицій.

Судово-почеркознавча експертиза основним завданням має ідентифікувати виконавця рукопису тексту, цифрових записів або підпису. Однак така експертиза вирішує також деякі не ідентифікаційні завдання, а саме: встановлення факту виконання рукопису в незвичних умовах або в незвичайному стані виконавця, навмисне зміненим почерком із підбійкою (імітацією) почерку іншої особи, визначення статі

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**

виконавця, а також належності його до певної вікової групи та ін. Відповідно, типові питання подаються в площині, чи виконаний рукопис: певною особою; чи виконані кілька рукописів однією особою; навмисне змінено почерком; у незвичних умовах; чи перебувала особа, яка виконала рукопис, у незвичайному стані; чи володіє особа, яка виконала рукопис, навичками письма спеціальними шрифтами; особою якої статі виконаний рукопис; до якої вікової групи належить виконавець рукопису тощо.

Існують певні особливості дослідження почерку, що зазнав навмисних змін. Найбільш поширеними видами навмисного змінено почерку є скорописне маскування (навмисна зміна зовнішнього вигляду почерку); наслідування друкованого почерку (той, хто пише, обирає для себе новий вид письма, яким він звичайно не користується); зміна особою звичної в письмі руки; копіювання чужого почерку (наслідування почерку іншої особи); наслідування шкільних прописів; наслідування недостатньо виробленого почерку. Так, ознаками зміни особою звичної до письма руки є розлад координації рухів, нестійкий нахил, нерівномірність розташування літер відносно горизонтального рядка, ознаки симетричного розташування окремих елементів, розмір і розставлення літер, злами овальних і вертикальних штрихів тощо.

У деяких випадках, детально вивчивши почерк, можна говорити про наявність дефекту зору, каліцтво й таке інше. Власне, це також є одна з вагомих обставин щодо повноти аналізу характеристик людини – її фізичних даних і розумових здібностей з метою встановлення діагнозу певних захворювань. Зауважимо, що предмет питання від суто моторної функції переміщується у сферу психіки, душевного стану людини, тобто аспективно є питанням графології з її специфічним предметом.

Певні хвороби чи пошкодження органів призводять до змін у почерку. Установлено стійку залежність ознак порушення координації при очних захворюваннях. Тривале користування пером може призвести до професійної хвороби – контрактури звичної до писання руки. Схожий почерк спостерігається у зв'язку із травмою плечового нерва.

Окрему групу ознак виділяють при діагностуванні отруєнь. Характерний комплекс змін у почерку дають випадки отруєння алкогольною продукцією, фармпрепаратами, наркотичними засобами, хімічними речовинами, газами тощо.

Найбільші зміни почерку спостерігаються при хворобах мозку, черепно-мозкових травмах. Саме з цього центру йдуть сигнали, які перетворюють рухи на цілеспрямоване відтворення думки в написаному слові. Локалізація уражень формує свій неповторний малюнок почерку.

Існує методично розпізнавальний комплекс щодо почерків людей, які страждають на постійний головний біль різного походження.

Окрему групу утворюють методики щодо дослідження почерків осіб із медичними показаннями психічних відхилень, зокрема неврастенії (невиправдано сплюснені петльові елементи), епілепсія (відрізняється педантичністю, старанністю, потягом до симетричності, прикрашення літер, зловживання розділовими знаками, крапки в середині речення, багато слів починаються з великих літер). Спотворена психіка накладає відбиток на почерк так сильно, що це використовується при встановленні діагнозу.

У випадку хвороби Паркінсона внаслідок ураження головного мозку різної етіології (травматичного, хімічного, патологічного), спостерігаються й тремтіння кінцівок, порушення функціональних рухів. Одним з проявів паркінсонізму є зміни в почерку – такі хворі майже не користуються прямими лініями.

Зміни в почерку дитини можуть свідчити про неблагополучні процеси в організмі, психіці тощо: дитина перестає літери в словах, змінює початок слів, що стоять поряд (замість “лисиці та журавля” читаємо “лисиця та журавель”). Такі збачення почерку є нерідко проявом неврозів. Методично визначений комплекс певних ознак використовується почеркознавцями для достовірного діагностування певної хвороби, віку, статі тощо. Сучасний арсенал почеркових криміналістичних методик суттєво розширив потенціал можливостей надавати відповіді в рішеннях як ідентифікаційних, так і неідентифікаційних задач.

Інструментарій криміналістичної психології розгорнув перспективу дослідження ситуацій, пов'язаних із особливостями внутрішньої психічної організації особистості, виділивши сферу почеркових досліджень у графологічному плані.

Наразі не існує методично завершених наукових досліджень щодо коректності комплексів почеркових ознак, віднесених до сфери почеркознавства, та ідентифікаційних ознак письма, які відбивають аспекти особистого життя людини і які віднесені до графологічного відання. Синтезовані методики, які б поєднали в методичній площині надбання почеркознавства та графології, виглядають привабливо, особливо в ситуаціях оперативного характеру [3, 389]. Ідентифікувати за суттю означає виділити суб'єкта як феномен суспільного розвитку, який володіє свідомістю і самосвідомістю. Світосприйняття і самосприйняття в проекції особистого досвіду висувають на перший план індивідуальні особливості особистості.

Існує декілька теорій особистості; кожна з них є певною моделлю, яка допомагає класифікувати типи людської особистості. Кожна типологія передбачає набір прийомів діагностики особистісних рис функціонального спрямування. У почерку як особистісній системі, яка корегується в типологічній соціальній системі, можливо визначити базові психічні функції.

Графологічна наука розглядає особистість через аналіз її почерку в термінах інформаційної моделі. Зазначається вплив уроджених факторів, зокрема, таких як енергія і темперамент. Вони впливають на загальну характеристику почерку в системі ідентифікаційних ознак письма [4].

Система ідентифікаційних ознак письма охоплює ознаки письмової мови, топографічні ознаки письма та ознаки почерку тощо. Причому для кожної особи ця певна сукупність ознак є неповторною.

Визначеність певних кореляційних відповідностей зазначених факторів – енергії і темпераменту (якими оперує графологія) у системі графічних проявів (елементи описової системи почеркознавства) дозволяє збільшити об'єм інформації про виконавця рукопису, зокрема, у частині формування портрету злочинця. Система графологічних ознак почерку через свій інструментарій відповідає на питання “чому”, “з яких причин” складаються характерні ознаки почерку, які досліджуються в почеркознавстві.

Ми впевнені в існуванні корегуючих факторів,

які можуть бути використані у формуванні нового синтезованого напрямку дослідження почеркових об'єктів. Наведемо певні ознакові паралелі в системі традиційного почеркознавчого методу [5, 50-51; 6; 7, 104-108] і графологічного аналізу:

- рівень володіння письмовою мовою: високий, середній, низький — за криміналістичним почеркознавством. Графологічний метод пояснює це з рівнями розвитку інтелектуального потенціалу;

- ступінь розвитку граматичних і стилістичних навичок (високий, середній, низький) - за почеркознавчою системою. Графологічна трактовка ознаки — залежність від ступеню розвитку емоційного потенціалу;

- довжина речень (велика, середня, мала) — та ж сама залежність, що й у попередньому прикладі;

- переважаючі типи речень (прості, складні) — відповідні корекції з боку ступеня розвитку як інтелектуального, так і емоційного потенціалів тощо.

Криміналістичне мовознавство виявляє окремі граматичні ознаки письмової мови, до яких належать орфографічні, пунктуаційні помилки, своєрідність побудови окремих речень, наявність у реченнях стилістичних чи синтаксичних помилок (уживання архаїзмів, діалектизмів, жаргону, скорочень, професіоналізмів, тавтології тощо). Криміналістично це позиціонує середовище формування особистості; його приховані фобії й підсвідомі установки, програми поведінки, зокрема, які проявляються спонтанно за певних факторів і умов (програми на серійні вбивства тощо). Криміналістична психологія і графологія у своїх предметах містять багато спільних аспектів. Цей факт доцільно використовувати в комбінаторному дослідженні рис особистості.

Ознаки письмової мови мають важливе ідентифікаційне значення для встановлення автора письма, а також допоміжне значення — для ідентифікації особи за почерком.

Топографічні ознаки письма характеризують особливості розміщення тексту в цілому або окремих його частин — це стійкі звички розміщення тексту. Під час вивчення топографії звертають увагу на поля, абзаци, побудову рядків за напрямком, розміщення розділових знаків чи лапок, спосіб переносу слів, нумерацію сторінок тощо. Так, визначають розмір полів — малий (до 10 мм), середній (до 20 мм) і великий (понад 20 мм), абзаци — малі (20 мм), середні (30 мм), великі (понад 40 мм); лінія полів — пряма, хвиляста, випукла, ввігнута, сходиноква. Дана інформація — це відомості про усталений стереотип рухів при письмі. Графологічний метод дозволяє отримати інформацію про психічні причини графічної картини: співвідносини особистісного “я” та соціального “вони”; розкриває причину скрутності, недовіри, страху тощо.

Ознаки почерку поділяються на загальні та окремі. Загальні ознаки характеризують почерк як систему рухів. До них належать:

- виробленість і складність почерку — відбивають здатність того, хто пише, користуватися сучасною системою скоропису; визначається темпом письма і координацією рухів при виконанні письмових знаків і з'єднань їх; під виробленістю почерку розуміють рівень володіння технікою письма, що виявляється в здатності виконувати рукописний текст у швидкому темпі, стійкими координованими рухами; свідчить про те, якими рухами виконуються письмові знаки, про конфігурацію їх будови; розрізняють простий,

спрощений і ускладнений; у графології — це показники розвитку й організованості в характері особи;

- нахил почерку — залежить від напрямку згинаючих рухів при виконанні прямолінійних елементів; за нахилом почерк буває прямим, правонахильним, лівонахильним, косим і безладним; він являє собою міру емоційної реактивності, зокрема, лівий нахил завжди виглядає неприродним;

- розмір почерку — визначається висотою малих літер: великий (5 мм і більше), середній (від 2 до 5 мм), дрібний (не перевищує 2 мм); у графології розмір почерку свідчить про потребу опанування життєвого простору;

- розгін почерку — характеризує протяжність (розмір) руху по горизонталі й визначається відношенням ширини знаків до їх висоти, а також відстанню між письмовими знаками. Вирізняють: стиснутий (малий розгін) — ширина малих літер менша за їх висоту, відстань між буквами незначна; середній — ширина малих літер приблизно дорівнює їх висоті, а також відстані між літерами; розго- нистий (великий розгін) — ширина малих літер більша за їх висоту, відстані між літерами збільшені; у графології ця характеристика відповідає швидкості думок.

- зв'язність почерку — полягає в безперервності виконання певної кількості письмових знаків та їх частин у межах одного слова. Зв'язність характеризується як мала (при з'єднанні літер у більшості слів по дві-три), середня (при з'єднанні від чотирьох до шести) і велика (при виконанні шести і більше знаків в одному слові при безупинному русі рукою в процесі письма); графологічна характеристика — здатність методично мислити, складати стратегію дій;

- натиск почерку — характеризує інтенсивність і розміщення зусиль на пишуче приладдя при виконанні письмових знаків; визначається ступенем; натиск демонструє не фізичну силу, а внутрішній психічний тиск.

Таким чином, поєднання методологічних підходів класичного криміналістичного почеркознавства та графології є логічним і виправданим кроком подальшого розвитку мовознавства загалом і, зокрема, визначення комплексу психологічних рис особистості в почерковому матеріалі.

Аналіз накопиченого матеріалу у форматі різноаспектних літературних джерел науково-методичного плану, наукових статей і повідомлень, просвітницьких, популярних видань з предметної проблематики судового мовознавства і графології, дозволив дійти певних, а також проміжних висновків:

- існують істотно не визначені питання щодо предмету почеркознавства і графології. Обмеження сфер криміналістичного мовознавства (почеркознавства), а також графології є наслідками домінуючої наукової парадигми — матеріалістичної діалектики та методик, які дозволяють вивчати лише матеріалізовані наслідки дії невидимих психічних процесів, зокрема, у створенні почеркових об'єктів. Тому вважаємо за необхідне наголосити на доцільному поєднанні наукових точок зору: матеріалістичної, енерго-інформаційної та духовної (остання проявлена в інтуїтивному аспекті людської природи);

- існують спільні аспекти наукових досліджень з почеркознавства, графології, психології. Комплексний підхід в аналізі почеркових об'єктів розглядаємо як фактор створення нових галузей криміналістики й методичного креативного інструментарію;

- на підставі невизначеної сутності людини, а також її станів: свідомості, підсвідомості, несвідомості, над свідомості - постає нагальна потреба проведення ревізії наукових поглядів на почерк як на суто фізичний і фізіологічний аспект діяльності суб'єкта; у зону спільних інтересів криміналістичних наукових досліджень входить визначення сутності людини як багатоаспектного й багаторівневого природного феномену, однією з функцій якого є почерк;

- науковий факт кореспонденції сукупності індивідуалізуючих ознак почерку суб'єкта та її фізичної анатомії та психічної складової є підставою для розробки програм позитивного впливу на фізіологічний і психічний аспекти людини через гармонізацію її почерку;

- з оглядом на практичну цінність графології в розшуковій діяльності правоохоронних органів, слухним є включення в наукові плани дослідження теоретико-методичних основ криміналістичного психографологічного аналізу суб'єктів.

Література

1. Гора І.В., Іщенко А.В., Колесник В.А. Криміналістика: Посіб. для підготов. до іспитів. / І.В. Гора, А.В. Іщенко, В.А. Колесник. - К.: Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2005. - 236 с.

2. Томилин В.В. Основы судебно-медицинской экспертизы письма. М.: Издательство "Медицина", 1974. - 255 с.

3. Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. - М.: Норма, 2005. - 656 с.

4. Гольдберг И.И. Почерк и Ваша личная жизнь. - М.: У-Фактория, 2008. - 159 с.

5. Назначение и производство криминалистических экспертиз // Пособие для следователей и судей // Под ред. А.П. Аринушкина, А.И. Винберга, А.Р. Шляхова. - М.: Юридическая литература. - 1976. - 292 с.

6. Судебно-почерковедческая экспертиза // Под. ред. Е.Д. Добровольской, А.И. Манцвевой, В.Ф. Орловой. - М.: "Юридическая литература", 1971. - С. 335.

7. Шепитько В.Ю. Криминалістика: Курс лекцій. - Х.: ООО "Одиссей", 2005. - 368 с.

*Калаянова О.Д.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
ОДУВС*

Надійшла до редакції: 22.08.2015
